

DOI: 10.59560/18291155-2024.2-163



ԴԱՎԻԹ ՀԱԿՈՐՅԱՆ

«Սահմանադրական դատարանի նախագահի օգնական»

**ՉՃԱՆԱԶՎԱԾ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՕՐԻՆԱԶԱՓՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ
ՈՒ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

Ամփոփագիր

Հոդվածում հեղինակի կողմից ներկայացվում են չճանաչված պետությունների իրավական կարգավիճակի ընդհանուր օրինաչափություններն ու առանձնահատկությունները: Անդրադարձ է կատարվում ազգերի ինքնորոշման իրավունքին, այդ իրավունքի իրացման խնդրին, նշանակությանը, դերին ու բովանդակությանը: Առանձին վերլուծության են ենթարկվել չճանաչված պետություններին ներկայացվող չափանիշների վերաբերյալ առանձին հեղինակների տեսակետներն ու մոտեցումները, ինչպես նաև գոյություն ունեցող միջազգային փորձն ու պրակտիկան: Փորձ է արվել չճանաչված պետությունների հիմնախնդրի ուսումնասիրությունն իրականացնել նաև տարածքային զինված հակամարտությունների համատեքստում, որոնց արդյունքում առաջացել են այդ պետությունները:

Առանձին անդրադարձ է կատարվել նորաստեղծ կամ նորանկախ պետությունների սահմանների խնդրին և այդ հարցով ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանի (Մալիի Հանրապետության և Բուրկինա Ֆասոյի միջև վեճով) 1986 թվականի դեկտեմբերի 22-ի որոշմանը և uti possidetis սկզբունքի վերաբերյալ հայտնած դիրքորոշմանը:

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ ◆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ◆ 2(114)2024

Հիմնաբառեր. չճանաչված պետություն, ազգերի ինքնորոշում, հակամարտություն, սահմաններ, ճանաչում, մասնակի ճանաչում, կարգավիճակ, իրավական բնութագրիչ:

1. Չճանաչված պետությունների իրավական կարգավիճակի քննարկումը օրինաչափությունները

Ազգերի ինքնորոշման իրավունքը միջազգային իրավունքի հիմնական սկզբունքներից է: Այն որպես նորմ ամրագրված է Միավորված Ազգերի Կազմակերպության (ՄԱԿ) կանոնադրության 1-ին հոդվածում և իր հետագա ամրագրումն է ստացել նաև տարբեր միջազգային փաստաթղթերում¹: ՄԱԿ-ի պատմությունը վկայում է, որ կազմակերպությունը ներգրավված է եղել պետությունների ինքնորոշման գործընթացում: Մինչև 1979 թվականի սկիզբը, այսինքն ՄԱԿ-ի կանոնադրության ուժի մեջ մտնելուց հետո, հայտնի է ինքնորոշման իրավունքի իրացմամբ անկախ պետականության ստեղծման 70 դեպք, որոնք վերաբերում են տարածքներին: Առնվազն երկու դեպքում ինքնորոշումը տեղի է ունեցել այլ պետության հետ միավորմամբ, իսկ երկու դեպքում՝ անկախ պետության հետ ազատ ասոցիացիայի եղանակով²: Այսօր էլ միջազգային պրակտիկայում չճանաչված պետությունների հարցը պատմաքաղաքական և էթնիկ աշխարհագրական բարդ գործընթացներում մնում է արդիական: Հարկ է նկատել, որ չճանաչված պետությունն իր բնույթով հանդիսանում է պետականության որոշակի անցումային փուլ և այդ անցումային փուլը կարող է երկար պահպանվել, ինչպես Հյուսիսային Կիպրոսի Թուրքական Հանրապետության պարագայում, կամ դառնալ լիարժեք անկախ պետություն, ինչպես Էրիթրեայի դեպքում: Առանձին դեպքերում նման պետությունները կարող են այսպես կոչված կլանվել այն պետության կողմից, որից փորձել են անկախանալ, ինչպես օրինակ Սաարի դեպքը Գերմանիայում: Գոյություն ունեցող մի շարք չճանաչված պետություններ առաջացել են դեռևս 1980 թվականից առաջ (օրինակ, Թայվանը՝ 1949 թ., Պաղեստինը՝

¹ Գաղութային երկրներին ու ժողովուրդներին անկախության տրամադրման մասին (1960 թ.) և Միջազգային իրավունքի սկզբունքների մասին (1970 թ.) հռչակագրեր:

² United Nations Juridical Yearbook 1980, էջ 182-183:

ՍԱՀՄԱՆԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ 2(114)2024

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո, 1947 թվականին ՄԱԿ-ը հաստատեց Բաժանման նախագիծը Պաղեստինի համար, Սահարայի Արաբական Ժողովրդավարական Հանրապետությունը՝ 1976 թ.) և այլն:

Հետագայում արդեն չճանաչված պետությունների կազմավորման փուլ հանդիսացան 1990-ական թվականները, երբ պետություններն առաջացան էթնիկ տարածքային կոնֆլիկտի արդյունքում: Նման պետություններ են Աբխազիան, Հարավային Օսեթիան, Մերձդնեստրը և Լեռնային Ղարաբաղը: Անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ տարածքային առումով չճանաչված պետություններից ամենամեծ տարածքն ունեն Սահարայի Արաբական Ժողովրդավարական Հանրապետությունը և Թայվանը: Այս համատեքստում անդրադառնալով ժողովուրդների ու ազգերի ինքնորոշման իրավունքին և դրա իրացման խնդրին՝ կարևոր ենք համարում իրավագիտության պրոֆեսոր Կ.Ա. Բեկյաշևայի կարծիքը: Ըստ նրա՝ այդ սկզբունքի նորմատիվային կենսագործումը պետք է ընթանա 2 ուղղությամբ՝ կամ այդ սկզբունքը պետք է լրացնել նոր բովանդակությամբ՝ հաշվի առնելով ժամանակի պահանջները, կամ բացառել այն հիմնական սկզբունքների ցանկից՝ որպես իր նպատակին ծառայած սկզբունքի:

Ընդհանուր առմամբ, կարող ենք ասել, որ չճանաչված պետությունն այն տարածքների ընդհանուր անվանումն է, որոնք իրենց հոչակել են ինքնիշխան պետություն և կրում են պետականության այնպիսի հատկանիշներ, ինչպիսիք պետության պաշտոնական անվանումն է, պետական խորհրդանիշների, բնակչության, տարածքի նկատմամբ իշխանության իրականացման, կառավարման համակարգի՝ ներառյալ զինված ուժերի, իրավունքի (սահմանադրության և այլ իրավական ակտերի) առկայությունը: Դրա հետ մեկտեղ նշված, պետությունները չունեն դիվանագիտական ճանաչում ՄԱԿ-ի անդամ պետությունների կողմից, իսկ այդ տարածքը որպես կանոն հանդիսանում է ՄԱԿ-ի անդամ պետություններից մեկի կամ մի քանիսի ինքնիշխան տարածք:

Դրա հետ մեկտեղ, չճանաչված կարող են լինել աշխարհաքաղաքական միավորները, որոնք զրկված են լրիվ կամ մասնակի միջազգային դիվանագիտական ճանաչումից, բայց տիրապետում են պետականության

մյուս բոլոր հատկանիշներին (բնակչություն, տարածքի նկատմամբ վերահսկողություն, իրավունքի և կառավարման համակարգ, փաստացի ինքնիշխանություն): Ըստ Լանքասթերի համալսարանի պրոֆեսոր Ն. Կասպերսենի՝ ավելի մանրամասն վերլուծության դեպքում չճանաչված պետությունները պետք է համապատասխանեն հետևյալ չափանիշներին.

1/ նրանք ձեռք են բերել դե ֆակտո անկախություն, ներառյալ տարածքի նկատմամբ վերահսկողությունը, և կարողացել են պահպանել այն առնվազն երկու տարի,

2/ նրանք չեն հասել միջազգային ճանաչման կամ ճանաչվել են առավելագույնը մի քանի պետությունների կողմից,

3/ նրանք դրսևորել են լիակատար (դե յուրե) անկախության ձգտում՝ ձևական անկախության հռչակման կամ անկախության հարցով հանրաքվեի անցկացման միջոցով: Սա տարբերում է նրանց միջազգային համակարգում առկա այլ անոմալ երևույթներից, ինչպիսիք են չկառավարվող տարածքները և պետությունները՝ պետությունների ներսում:

Այս առումով պրոֆեսոր Ս. Չերնիչենկոն իրավացիորեն նշել է պետության օբյեկտիվ բնույթի որոշակի չափանիշների համապատասխանությունը, երբ առկա է պետության՝ որպես միջազգային իրավունքի սուբյեկտի պետության ճանաչման խնդիր: Ըստ նրա, պետությունը պետք է ներկայացնի որոշակի հասարակություն, որին ղեկավարում է, կառավարում որպես ինքնուրույն հասարակական օրգանիզմ, դրա հետ մեկտեղ ունենա իր ժողովուրդը, իշխանություն, տարածք, որը գտնվում է այդ իշխանության ներքո: Միաժամանակ հեղինակը գտնում է, որ պետության առաջացման փաստն ինքնին բավարար չէ այն միջազգային իրավունքի սուբյեկտ դիտարկելու համար: Ըստ նրա՝ պետության առաջացումը չպետք է հակասի միջազգային իրավունքի հիմնական սկզբունքներին, պայմանագրերին, որոնք գործնականում արտահայտում են միջազգային հանրության ամբողջական կարծիքը, ինչպես նաև ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի բանաձևերին: Նա նաև ընդգծել է, որ չճանաչման հարցերը կարգավորող որոշակի միասնական, ընդհանուր միջազգային իրավական նորմերի սահմանումը չի նպաստի խնդրի լուծմանը, քանի որ յուրաքանչյուր

կոնկրետ դեպք մանրակրկիտ վերլուծություն է պահանջում՝ հաշվի առնելով փոխազդեցության բոլոր գործոնները: Միաժամանակ որոշակի միջազգային իրավական մեխանիզմների սահմանումը կարող է ելակետ հանդիսանալ ընթացիկ խնդիրների լուծման ուղիների որոնման համար¹:

Անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ «չճանաչված պետություն» հասկացությունը բավականին պայմանական է և ինչպես նշել է Ջ. Սիլանան, չճանաչված պետությունը քաղաքական տարածքային կազմավորում է, որը շատ դեպքերում կրում է պետականության խորհրդանիշներ և, առաջին հերթին, միջազգայնորեն ճանաչման բացակայության պայմաններում հիմնական տարածքի նկատմամբ իրականացնում ներքին լեգիտիմ վերահսկողություն, առանց որի չեն կարող այլ պետությունների հետ մտնել լիիրավ հարաբերությունների մեջ²: Նշվածի համատեքստում գտնում ենք, որ միջազգային հանրության կողմից պետության չճանաչված լինելը հանդիսանում է պետության կարգավիճակի իրավական բնութագրիչ: Այս համատեքստում նմանատիպ պետությունները զրկված են ակտիվ տնտեսական գործունեություն իրականացնելու, ներառյալ շահավետ տնտեսական պայմանագրեր կնքելու, համատեղ ներդրումային և ենթակառուցվածքների զարգացման ծրագրեր կյանքի կոչելու հնարավորությունից: Թեև նման ձևակերպումը մյուս կողմից նաև վիճելի է, և, ինչպես ցույց է տալիս փորձը, երբեմն չճանաչված պետություններն ունակ են իրականացնելու արտաքին տնտեսական և առևտրային գործունեություն: Միջազգային հանրության հետաքրքրությունը նմանատիպ պետությունների հանդեպ պայմանավորված է տարբեր գործոններով, օրինակ՝ գյուղատնտեսություն, տուրիզմ և այլն: Այդ պետությունների շարքին են դասվում Թայվանը, Մերձդնեստրի Մոլդովական Հանրապետությունը, Աբխազիան:

¹ Տե՛ս **Камышевский В.И.** Обзор круглого стола “Проблема непризнания государств” (г. Москва, июнь 2009 г.) // Евразийский юридический журнал. 2009. № 10 (17), URL: http://www.eurasialaw.ru/index.php?Itemid=156&catid=70:-10-17-2009&id=425:-10-17-2009&option=com_content&view=article

² Տե՛ս **Силаева З.В.** Признание независимости спорных государств в современной мировой политике // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. 2011. № 7 (13). - С. 135:

2. Չճանաչված պետությունների իրավական կարգավիճակի առանձնահատկությունները

Չճանաչված պետությունների խնդիրը ժամանակակից միջազգային հարաբերություններում մնում է որպես մարտահրավեր: Անդրադառնալով չճանաչված պետությունների հիմնական տարբերակիչ հատկանիշներին՝ կարող ենք նշել, որ դրանցից առաջնային է հանդիսանում պետականության հատկանիշների առկայությունը, «մայր» պետության և անկախ պետության ձևով ինքնորոշման ձգտող ժողովրդի միջև կոնֆլիկտի առկայությունը:

20-րդ դարավերջի և 21-րդ դարակզբի միջազգային հարաբերությունների առանձնահատկությունը պայմանավորված է նաև չճանաչված պետությունների առկայությամբ: Հատկանշական է, որ միջազգային պրակտիկայում չճանաչված պետությունների հիմնախնդիրը գոյություն է ունեցել նաև նախկինում, ինչպես օրինակ արևմտյան մի շարք երկրներ երկար ժամանակ չեն ճանաչել Խորհրդային Միությունը: Եթե նախքան երկրորդ համաշխարհային պատերազմը արևմտյան երկրներն այն չէին ճանաչում, ապա պատերազմից հետո՝ 1940-ական թվականների վերջին, Խորհրդային Միությունը դիվանագիտական հարաբերություններ ուներ գրեթե բոլոր երկրների հետ¹: «Չճանաչված պետություն» հասկացությունն ինքնին պայմանական է և գիտական առումով կարող է օգտագործվել որոշակի վերապահումներով, թերևս նաև այն պատճառով, որ որոշ հետազոտողներ նմանօրինակ պետությունների շարքին են դասում նաև մասնակի ճանաչված և մասնակի չճանաչված պետություններին: Մասնակի ճանաչված պետությունների թվին են դասվում այն պետությունները, որոնք ճանաչված են մեկ կամ մի քանի պետությունների կողմից: Առաջարկվող տարբերակումը կարող է օգտակար լինել, սակայն պարզության

¹ Տե՛ս https://hy.wikipedia.org/wiki/%D4%BD%D5%B8%D6%80%D5%B0%D6%80%D5%A4%D5%A1%D5%B5%D5%AB%D5%B6_%D5%8D%D5%B8%D6%81%D5%AB%D5%A1%D5%AC%D5%AB%D5%BD%D5%BF%D5%A1%D5%AF%D5%A1%D5%B6_%D5%80%D5%A1%D5%B6%D6%80%D5%A1%D5%BA%D5%A5%D5%BF%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B6%D5%B6%D5%A5%D6%80%D5%AB_%D5%84%D5%AB%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B6

ՍԱՀՄԱՆԱՐԴԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ
 ◆ ՏԵՂԵԿՎԳԻՐ
 ◆ 2(114)2024

համար օգտագործվում է «չճանաչված պետություններ» եզրույթը: Ա.Գ. Բոլշակովի կարծիքով չճանաչված կարող է անվանվել այն պետական կազմավորումը, որը զրկված է միջազգային իրավասություններից, սակայն ունի պետականության մյուս բոլոր հատկանիշները: Այս դեպքում «չճանաչված պետություն» հասկացությունն ավելի հստակ է, քան ավելի լայն օգտագործվող «չճանաչված տարածքներ», «ինքնահռչակ պետություններ», «ինքնահռչակ հանրապետություններ»¹ հասկացություններն են: Վ.Գ. Վելյամինովի կարծիքով չճանաչված պետությունները երբեմն անփութորեն անվանում են ինքնահռչակ, մինչդեռ ցանկացած երկիր ի սկզբանե ինքնահռչակ պետական միավոր է²: Տեղին է նշել, որ որոշ հետազոտողներ օգտագործում են «քվադրպետություն» տերմինը, սակայն, ինչպես նշում է Ս. Օսիպովան, քվադրպետություն տերմինը ներդրվել է պետականակերպ միավորներին միջազգային իրավունքի հատուկ սուբյեկտի կարգավիճակ տալու համար, որոնք կրում են պետության որոշակի հատկանիշներ, սակայն ընդհանուր ընկալման մեջ որպես այդպիսին չեն հանդիսանում: Քվադրպետությունների շարքին են դասվում, առաջին հերթին, այսպես կոչված «ազատ քաղաքները» (օրինակ՝ Դանցիգը)³: Այսպիսով, հետազոտողների մոտ առկա չէ չճանաչված պետությունների միասնական բնորոշում և յուրաքանչյուր հետազոտող իր մոտեցումն ունի այդ հասկացության մեկնաբանության վերաբերյալ: Նրանցից մեծ մասի կարծիքով այս առումով նպատակահարմար են «չճանաչված պետություն» և «մասնակի ճանաչված պետություն» տերմինները:

«Չճանաչված պետություն» հասկացության խորքային բացահայտման համար անհրաժեշտ է առանձնացնել դրա տարբերակիչ հատկանիշները: Ս. Մարկեդոնովը, օրինակ, առանձնացնում է չճանաչված պետության

¹ Տե՛ս **Большаков А.Г.** Непризнанные государства европейской периферии и пограничья // Международные процессы. Т. 5, “Интеграция и национальный интерес”. 2007. №3 (15):

² Տե՛ս **Вельяминов В.Г.** Признание “непризнанных” и международное право // Россия в глобальной политике. № 1. 2007. - С. 127:

³ Տե՛ս **Осипова С.А.** Непризнанные государства как политико-правовой феномен: теоретико-методологический аспект // Вестник СевНТУ. 2011. - Севастополь. - С. 125:

հետևյալ տարբերակիչ հատկանիշները: Ըստ նրա՝ առաջին հերթին անհրաժեշտ է առանձնացնել նման պետությունների հոչակագրային բնույթը, քանի որ նման պետությունները հոչակում են իրենց փաստացի ինքնիշխանությունը և տիրապետում են պետության մի քանի կարևոր խորհրդանիշների, ինչպիսիք են՝ տարածքը, կառավարությունը, զինված ուժերը, առանձին դեպքերում՝ սեփական դրամական միավորը: Երկրորդ՝ վերջիններիս ինքնիշխանությունը սովորաբար չունի արտաքին լեգիտիմություն, քանի որ չի ճանաչվում ՄԱԿ-ի և նրա անդամ պետությունների կողմից: Հետևաբար, որպես հետևանք տվյալ պետությունները հնարավորություն չունեն մասնակցելու միջազգային քաղաքականությանը և արտաքին տնտեսական գործունեություն չեն իրականացնում: Երրորդ՝ չճանաչված պետությունները սովորաբար տեղակայված են այնպիսի տարածքում, որը միջազգային հանրության կողմից ճանաչվում է որպես գոյություն ունեցող, ճանաչված և ինքնիշխան պետության տարածք կամ դրա մի մաս: Այդպիսի պետությունը կոչվում է «ձնողական» կամ «մայրական» (parent state): Եվ չորրորդ՝ այդպիսի պետությունների վերջնական կարգավիճակի հարցը երկար տարիներ մնում է անորոշ¹:

Չճանաչված պետությունները փաստացի ունեն այն բոլոր հատկանիշները, որոնք ամրագրված են Մոնտեվիդեոյի Պետությունների իրավունքների ու պարտականությունների մասին 1933 թվականի կոնվենցիայով, իսկ ավելի կոնկրետ՝ հետևյալ չորս հատկանիշները, այն է՝ մշտական բնակչություն, որոշակի տարածք, կառավարություն և այլ պետությունների հետ հարաբերությունների մեջ մտնելու հնարավորություն: Չճանաչված պետությունն իրականացնում է արդյունավետ հսկողություն իր տարածքի և բնակչության նկատմամբ: Մինչդեռ այստեղ հարց է առաջանում վերջին չափանիշի հետ կապված, քանի որ պետությունները մեծամասամբ չեն ցանկանում միջազգային հարաբերությունների մեջ մտնել չճանաչված պետությունների հետ: Այդ հանգամանքը մեծ ազդեցություն է ունենում չճանաչված պետության

¹ Տե՛ս **Маркедонов С.** Де-факто образования постсоветского пространства: двадцать лет государственного строительства. – Ереван: Институт Кавказа, 2012. - С. 31:

միջազգային իրավասուբյեկտայնության վրա: Հետևաբար, միջազգային ճանաչման բացակայությունը հանդիսանում է չճանաչված պետության ևս մեկ հատկանիշ: Պետության փաստացի հատկանիշների առկայությունն ինքնին, այլ պետությունների կողմից ճանաչված չլինելու պարագայում, հնարավորություն չի տալիս համագործակցել տարբեր ոլորտներում:

Չճանաչված պետություններն ի հայտ են գալիս տարածքային կոնֆլիկտի արդյունքում, որն առաջանում է ինքնորոշման եղանակով սեփական ինքնիշխան պետություն ստեղծելուն ձգտող ժողովրդի և «մետրոպոլ» պետության միջև: Առանձնացման իրավական հիմնավորում, որպես կանոն դիտարկվում է ժողովրդի ինքնորոշման իրավունքի իրացումը: Մինչդեռ, «մետրոպոլ» պետությունը զինված կոնֆլիկտի ժամանակ հղում է կատարում պետության տարածքային ամբողջականության պաշտպանությանը: Ուստի, այստեղ առաջանում է տվյալ սկզբունքների բախում, այնինչ պետք է նկատել, որ այդ սկզբունքների միջև հակասություն որպես այդպիսին առկա չէ:

Չճանաչված պետությունների ուսումնասիրությունը նպատակահարմար է իրականացնել տարածքային հակամարտությունների համատեքստում, որոնց արդյունքում առաջացել են այդ պետությունները: Այդպիսի մոտեցումը հնարավորություն է տալիս վեր հանել միջազգային ասպարեզում նոր պետության առաջացման յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպք: Զինված հակամարտությունների քննարկման ժամանակ պետք է վերլուծել ինքնորոշման յուրաքանչյուր դեպքի իրավաչափությունը միջազգային իրավունքի հիմնական սկզբունքների տեսանկյունից, ինչպես նաև հետևել չճանաչված պետության կարգավիճակի փոփոխություններին: Չճանաչված պետությունների սահմանները շարունակում են մնալ չորոշված և «մետրոպոլ» պետությունը չի ճանաչում իր տարածքային կարգավիճակի փոփոխությունը: Չճանաչված պետությունների տարածքները դիտարկվում են որպես այն պետության տարածքի անբաժանելի մաս, որից վերջիններս առանձնանում են: Այստեղ անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ Հարավսլավիայի և ԽՍՀՄ-ի դեպքում, նոր առաջացող պետությունների սահմանների որոշման համար կիրառվել է *uti possidetis* սկզբունքը:

Հարավսլավիայի հարցով ստեղծված արբիտրաժային հանձնաժողովը, որը պետք է զբաղվեր հարավսլավական ֆեդերացիայի փլուզման արդյունքում առաջացած վիճելի իրավական հարցերով, բախվել է միջպետական սահմանների որոշման խնդրին: Հանձնաժողովի առջև դրված էր հետևյալ հարցը. արդյո՞ք Խորվաթիայի և Սերբիայի, ինչպես նաև Բոսնիայի, Հերցեգովինայի ու Սերբիայի միջև գոյություն ունեցող ներքին սահմանները կարող են համարվել այդպիսին միջազգային հանրային իրավունքի տեսանկյունից: Հանձնաժողովը եկել է այն հետևության, որ դաշնության փլուզման պահից սկսած նորանկախ պետությունների միջև գոյություն ունեցող սահմանները, համաձայն *uti possidetis* սկզբունքի՝ համարվում են միջազգային սահմաններ: Թիվ 2 եզրակացության մեջ Հանձնաժողովը, քննարկելով ներքին սահմանների հարցը, ընդգծել է, որ անկախ որևէ հանգամանքից, ինքնորոշման իրավունքը պետության կողմից անկախություն ստանալու դեպքում չպետք է իր մեջ ներառի արդեն իսկ գոյություն ունեցող սահմանների փոփոխություն, բացառությամբ այն դեպքի, երբ պետությունն ինքն է համաձայնվել սահմանների նման փոփոխության¹:

Ավելին, ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանը Մալիի Հանրապետության և Բուրկինա Ֆասոյի միջև վեճով 1986 թվականի դեկտեմբերի 22-ի իր որոշմամբ դիրքորոշում է հայտնել *uti possidetis* սկզբունքի վերաբերյալ: Դատարանն արձանագրել է. «Այս սկզբունքն ունի գործածության լայն շրջանակ և տրամաբանորեն կապված է անկախության ձեռքբերման հետ, որտեղ էլ որ այն տեղի ունենա: Այս սկզբունքի նպատակը նոր ձևավորվող պետությունների կայունությանը և անկախությանը սպառնացող վտանգի կանխումն է, հրահրված սահմանների վիճարկումով տվյալ տարածքները կառավարող իշխանության հեռանալուց հետո, որը հանգեցնում է եղբայրասպան պատերազմի /.../»: Նշված սկզբունքն այդ տարածքների իրական տիրապետողին տալիս է անկախության իրագործման իրավական, օրինական առավելություն:

¹ Տե՛ս **Сквозников А.Н.** Феномен непризнанных и частично признанных государств и особенности их правосубъектности // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия “Право”. 2011. №2(10). - С. 7:

Դրա հիմնական նպատակը անկախության ձեռքբերման պահին տարածքային սահմանների նկատմամբ հարգանքի ապահովումն է: Այն ժամանակ, երբ սահմանները միևնույն ինքնիշխան իշխանությանը ամբողջությամբ ենթարկվող տարբեր վարչական բաժանումների կամ գաղութների սահմանազատման միջոցի դեր էին խաղում, այս սկզբունքի կիրառումը հանգեցրեց դրանց միջպետական սահմանների վերածելուն. ճիշտ այդպես տեղի ունեցավ հիշատակված գործի մասնակից պետությունների հետ, որոնք երկուսն էլ ձևավորվել են նախկին ֆրանսիական Արևմտյան Աֆրիկայի տարածքներում:

Ապագաղութացման ժամանակ նման սահմաններն արդեն ունեին միջպետական սահմանների կարգավիճակ և նախկինում գոյություն ունեցող սահմանները հարգելու պարտավորությունը բխում է պետության շարունակականության վերաբերյալ միջազգային իրավունքի ընդհանուր կանոնից:¹

Այս սկզբունքի կիրառումը սակայն չկարողացավ կանխել նորաստեղծ պետությունների միջև տարածքային հակամարտությունները:

Այսպիսով, չճանաչված պետությունների տարբերակիչ հիմնական առանձնահատկություններն են պետականության հատկանիշների փաստացի առկայությունը, «մետրոպոլ» պետության և ինքնորոշման միջոցով անկախ պետություն ստեղծելուն ձգտող ժողովրդի միջև կոնֆլիկտի առկայությունը, ինչպես նաև բոլոր պետությունների կամ պետությունների մեծ մասի կողմից ճանաչման բացակայությունը (համապատասխանաբար չճանաչված կամ մասնակի ճանաչված պետություններ), ինչն էլ իր հերթին դժվարացնում է չճանաչված պետության մասնակցությունը միջազգային հարաբերություններին: Միաժամանակ, չճանաչված պետությունը չի կարող միջազգային հանրությունից մեկուսի գոյություն ունենալ: Տնտեսության և հասարակական կյանքի մյուս ոլորտներում համագործակցության իրականացման նպատակով այն պետք է գոնե մեկ պետության կողմից ճանաչվի: Որպես կանոն, ճանաչումը պետք է տեղի ունենա այնպիսի

¹ Տե՛ս Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного суда ООН. 1948-1991. Нью-Йорк. 1991. - С. 214, URL: http://www.icj-cij.org/homepage/ru/files/sum_1948-1991.pdf

պետության կողմից, որը միջազգային ասպարեզում ունի խոշոր խաղացողի դերակատարում և քաղաքական առումով աջակցում է նորաստեղծ պետությանը, ցուցաբերում է օգնություն և կնքում միջազգային երկկողմ պայմանագրեր: Այդպիսի պետությունների թվին են դասվում ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի մշտական հինգ անդամները՝ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները, Մեծ Բրիտանիան, Ֆրանսիան, Չինաստանը և Ռուսաստանի Դաշնությունը: Որպես օրինակ, Ռուսաստանը ճանաչել է Հյուսիսային Օսեթիայի անկախությունը և վերջինիս հետ կնքել մի շարք երկկողմ համաձայնագրեր:

Չճանաչված պետությունն իր բնույթով հանդիսանում է իրավաբանորեն լիարժեք ճանաչման գործընթացի յուրահատուկ անցումային փուլ: Նոր պետություններն առաջանում են տարածքների անջատման (Կոսովո) կամ իրրեդենտիզմի (Քուրդիստան), պետությունների (ինչպես Հարավսլավիայի և ԽՍՀՄ-ի դեպքում) կամ գաղութային կայսրությունների (Օսմանյան կայսրություն) փլուզման արդյունքում:

Չճանաչված պետությունները կարող են դառնալ լիարժեք ինքնիշխան պետություն, ինչպես օրինակ Էրիթրեան առանձնացավ Եթովպիայից: Նրանք կարող են կլանվել այն պետության կողմից, որից փաստացի փորձել են առանձնանալ (օր. Աջարիան Վրաստանի դեպքում) կամ էլ բավականին երկար ժամանակ պահպանել իրենց անցումային կարգավիճակը, ինչպես դա եղավ Հյուսիսային Կիպրոսի Թուրքական Հանրապետության դեպքում:

Չճանաչված պետությունները կարող են դասակարգվել տարբեր չափանիշներով: Այդ չափանիշներից է սեփական տարածքների նկատմամբ հսկողությունը: Ըստ այս չափանիշի բաժանվում են չճանաչված պետություններ, որոնք լիարժեք հսկողություն են իրականացնում իրենց տարածքների նկատմամբ (Մերձդնեստր, Հյուսիսային Կիպրոս), իրենց տարածքների նկատմամբ մասնակի հսկողություն իրականացնող պետություններ (Պաղեստին, Արևմտյան Սահարա) և միջազգային պրոտեկտորատի ներքո գտնվող պետություններ (Կոսովո):

ՍԱՀՄԱՆԱՐԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ
◆ ՏԵՂԵԿՎԳԻՐ
◆ 2(114)2024

Ըստ ինքնիշխանության ճանաչման չափանիշի կարող ենք առանձնացնել չճանաչված և մասնակի ճանաչված պետություններ: Չճանաչված պետությունների շարքին են դասվում Լեռնային Ղարաբաղը, Մերձդնեստրը, Թամիլ-Իլամը, Վազիրիստանը, Շան պետությունը: Մասնակի ճանաչված պետությունների շարքին են դասվում Աբխազիան, Հարավային Օսեթիան, Կոսովոն, Պաղեստինը, Արևմտյան Սահարան և այլն:

Պետք է նկատել, որ ճանաչված պետությունից տարածքի ինքնորոշման միջազգային-իրավական մեխանիզմ ներկայումս բացակայում է: Միջազգային իրավունքում գոյություն չունի այնպիսի մարմին, որը պետությանը կարող է օժտել միջազգային իրավասուբյեկտայնությամբ: Նորաստեղծ պետության ճանաչումը ճանաչված պետությունների իրավասու մարմինների ինքնիշխան որոշումն է: Առանց համաձայնության ընդգծված կամ կոնկյուդենտ գործողություններով չենք կարող փաստել, որ ճանաչումը տեղի է ունեցել:¹

Պրոֆեսոր Չերնիչենկոն իրավացիորեն առաջ է քաշել պետության այնպիսի օբյեկտիվ չափանիշներ, որոնց պետք է բավարարի պետությունը որպես միջազգային իրավունքի սուբյեկտ: Նրա կարծիքով՝ պետությունը պետք է իրենից ներկայացնի որոշակի հասարակություն, որին կառավարում և ղեկավարում է որպես ինքնուրույն սոցիալական օրգանիզմ՝ ունենալով իր ժողովուրդը, իր իշխանությունը, տարածքը, որը գտնվում է իր իշխանության ներքո: Չերնիչենկոն գտնում է, որ պետության գոյության փաստն ինքնին բավարար չէ վերջինիս որպես միջազգային իրավունքի սուբյեկտ դիտարկելու համար: Նման պետության ի հայտ գալը չպետք է հակասի միջազգային իրավունքի հիմնարար սկզբունքներին, պայմանագրերին, որոնք գործնականում արտահայտում են ամբողջ միջազգային հանրության կարծիքը, ինչպես նաև չպետք է հակասի ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի բանաձևերին²:

Ամփոփելով կարող ենք ասել, որ ներկա իրականությունում գոյություն ունեն չճանաչված պետություններ, որոնց կարգավիճակը հստակեցված չէ: Իսկ պրակտիկան ցույց է տալիս, որ գոյություն ունեցող կարգավիճակը չի խանգարում վերջիններիս գոյությանը: Եվ, ինչպես նշում են առանձին

փորձագետներ, նմանատիպ պետությունները հանդիսանում են լիովին կայացած պետություններ, որոնք ունեն արդյունավետ կառավարման ապարատ, որը վայելում է տվյալ պետության բնակչության վստահությունը: Ընդգծենք նաև, որ միջազգային հանրությունը դեռևս չի մշակել նոր կազմավորվող պետությունների միջազգային-իրավական ճանաչման միասնական մեխանիզմ:

Օգտագործված իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. Գաղութային երկրներին ու ժողովուրդներին անկախության տրամադրման մասին (1960 թ.), Միջազգային իրավունքի սկզբունքների մասին (1970 թ.) հռչակագրեր:

2. United Nations Juridical Yearbook 1980.

3. **Камышевский В.И.** Обзор круглого стола “Проблема непризнания государств” (г. Москва, июнь 2009 г.) // Евразийский юридический журнал. 2009. № 10 (17), URL: http://www.eurasialaw.ru/index.php?Itemid=156&catid=70:-10-17-2009&id=425:-10-17-2009&option=com_content&view=article

4. **Силаева З.В.** Признание независимости спорных государств в современной мировой политике // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. 2011. № 7 (13).

5. https://hy.wikipedia.org/wiki/%D4%BD%D5%B8%D6%80%D5%B0%D6%80%D5%A4%D5%A1%D5%B5%D5%AB%D5%B6_%D5%8D%D5%B8%D6%81%D5%AB%D5%A1%D5%AC%D5%AB%D5%BD%D5%BF%D5%A1%D5%AF%D5%A1%D5%B6_%D5%80%D5%A1%D5%B6%D6%80%D5%A1%D5%BA%D5%A5%D5%BF%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B6%D5%B6%D5%A5%D6%80%D5%AB_%D5%84%D5%AB%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B6

6. **Большаков А.Г.** Непризнанные государства европейской периферии и пограничья // Международные процессы. Т. 5, “Интеграция и национальный интерес”. 2007. №3 (15).

7. **Вельяминов В.Г.** Признание “непризнанных” и международное право // Россия в глобальной политике. №1. 2007.

8. **Осипова С.А.** Непризнанные государства как политико-правовой феномен: теоретико-методологический аспект // Вестник СевНТУ. 2011. Севастополь.

9. **Маркедонов С.** Де-факто образования постсоветского пространства: двадцать лет государственного строительства. – Ереван: Институт Кавказа, 2012.

10. **Сквозников А.Н.** Феномен непризнанных и частично-признанных государств и особенности их правосубъектности // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия “Право”. 2011. №2(10).

11. Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного суда ООН. 1948-1991. Нью-Йорк. 1991, URL: http://www.icj-cij.org/homepage/ru/files/sum_1948-1991.pdf

12. Обзор круглого стола “Проблема признания государств”, URL: http://www.eurasialaw.ru/index.php?catid=70:-10-17-2009&id=425:-10-17-2009&Itemid=156&option=com_content&view=article

13. **Allain Pellet.** The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples European Journal of International Law. — 1992. — № 3 (1), URL: <http://www.ejil.org/pdfs/3/1/1175.pdf> (վերջին մուտք՝ 29.05.2018 թ.):

ОБЩИЕ ЗАКОНОМЕРНОСТИ И ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО СТАТУСА НЕПРИЗНАННЫХ ГОСУДАРСТВ

Аннотация

В статье автором раскрыты общие закономерности и особенности правового статуса непризнанных государств, рассмотрены право наций

на самоопределение, проблема, значение, роль и содержание реализации этого права. Проанализированы взгляды и подходы отдельных авторов к критериям, предъявляемым непризнанным государствам, а также существующий международный опыт и практика. Предпринята попытка изучить проблему непризнанных государств также в контексте территориальных вооруженных конфликтов, в результате которых возникли эти государства.

Отдельно был затронут вопрос границ новосозданных или новых независимых государств, а также решение Международного суда Организации Объединенных Наций по этому вопросу (в споре между Республикой Мали и Буркина-Фасо) от 22 декабря 1986 года и позиция, выраженная в отношении принципа *uti possidetis*.

Ключевые слова: непризнанное государство, самоопределение наций, конфликт, границы, признание, частичное признание, статус, правовая характеристика.

GENERAL PATTERNS AND FEATURES OF THE LEGAL STATUS OF UNRECOGNIZED STATES

Annotation

In the article, the author presents general patterns and features of the legal status of unrecognized states. The right of nations to self-determination, the problem, significance, role and content of the realization of this right were touched upon. The views and approaches of individual authors to the criteria imposed on unrecognized states, as well as existing international experience and practice, are analyzed separately. An attempt was made to study the problem of unrecognized States also in the context of territorial armed conflicts, as a result of which these States arose.

The issue of the borders of newly created or newly independent States was

touched upon separately, as well as the decision of the International Court of Justice of the United Nations on this issue (in the dispute between the Republic of Mali and Burkina Faso) of December 22, 1986 and the position expressed regarding the principle of *uti possidetis*.

Keywords: unrecognized state, self-determination of nations, conflict, borders, recognition, partial recognition, status, legal characteristics.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 30.04.2024 թ., տրվել է գրախոսության 03.05.2024 թ., ընդունվել է տպագրության 13.05.2024 թ.: